

АНОТАЦІЯ

Лермонтова О. О. Творчість музиканта-домриста: виконавсько-психологічний аспект (на матеріалі діяльності харківської школи). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво». – Харківський національний університет мистецтв імені І.П.Котляревського, – Харків, 2021. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» – Івано-Франківськ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному обґрунтуванню особистості музиканта-домриста у світлі психології творчості на матеріалі унікального досвіду харківської школи. Її фундатор Борис Міхеєв поєднав в своїй особі композитора і видатного виконавця-домриста, диригента і педагога, організатора вищої освіти та діяча-просвітника. Особливу увагу зосереджено на діяльності Б. Міхеєва як редактора, що досі не розглядалися в якості спеціального предмету в працях, присвячених музиканту (дисертація і монографія Н.Костенко). Йдеться про його методику редагування скрипкових творів для 4-струнної домри, завдяки чому було сформовано «золотий фонд» репертуару для цього інструменту.

В цілому проблематика дисертації розвиває напрямок сучасного *домрознавства* – складової вітчизняної музикології, предметом якого є домра як «звучний образ світу», композиторська творчість для цього інструменту та виконавська інтерпретації (оригінальних творів або перекладень). Домінування музиканта-виконавця, який тяжіє до творчого універсалізму, наразі яскраво проявляється у домровому мистецтві України межі ХХ–ХХІ століть. Затребуваність теми та її практичну значущість засвідчують як сучасна виконавська творчість представників харківської домрової школи, де відбувся процес преображення звукообразного мислення інструменталістів-народників, так і теоретична рефлексія в системі мистецької освіти (розвиток психології особистості музиканта, теорій інтерпретології).

Щодо ступеню вивченості означеної проблематики, то в працях науковців зустрічаємо традиційний підхід до вивчення психології (Ю. Бая, Р. Сулейманова, Ю. Цагареллі, Г. Ципіна), виконавства на домрі (Н. Башмакова, С. Білоусова, В. Івко, Н. Костенко, Л. Мандзюк, О. Петрик) та композиторської творчості як *окремих сторін одного процесу*. Між тим, свідомість музиканта-виконавця як психологічна проблема теорії та практики домрового мистецтва є не лише «дзеркалом» композиторського мислення. Вона виконує «охоронну» функцію збереження традиції в системі «вчитель – учень», слугує інструментом оволодіння професією за всіма законами (мисленнєвими, технологічними, педагогічними). Констатуємо, що домра перебуває на «периферії» психологічного знання щодо специфіки діяльності її носіїв (на відміну від фортепіанного, саксофонового, скрипкового виконавства, яким присвячено дисертації музикантів-вчених). Отже, *актуальність теми* обумовлена:

1) необхідністю залучення домрового мистецтва до психолого-інтерпретативного дискурсу висвітлення творчої діяльності видатних музикантів харківської школи;

2) нагальною потребою узагальнити досвід Б.О. Міхеєва як музиканта універсального типу, естафету якого плідно втілюють на найвищому рівні професійного життя домристи молодшої генерації кінця ХХ–ХХІ століть;

3) затребуваністю в практиці домрового музикування методики редагування скрипкових творів, запропонованої професором Б.О. Міхеєвим.

Об'єкт дослідження – домрове мистецтво як складова академічної народно-інструментальної школи музикування в культурному ландшафті України та глобалізованого світу ХХІ століття.

Предмет дослідження – творчість музиканта-домриста крізь призму психології виконавства (на прикладі діяльності харківської школи).

Мета дослідження – надати комплексний аналіз особистості музиканта-домриста у світлі психології творчості на прикладі універсального досвіду діяльності Б. О. Міхеєва (фундатора «школи інтерпретації») та його учнів.

Матеріалом дослідження слугує досвід діяльності представників харківської домрової школи, Б. О. Міхеєва як лідера періоду нової державності (1991-2021) та його учнів (Валерія Матряшина, Натальї Костенко), а також творчість Віктора Соломіна, учня легендарного домриста 70-х років Федіра Коровая (1927-1989). Нотний матеріал складають оригінальні твори для домри та редакції скрипкової версії Концерту d-moll Й. С. Баха та «Елегії» Б. Дваріонаса для скрипки та фортепіано. Окремі позиції роботи підкріплені відео та аудіозаписами як «звучним текстом», який слугує підтвердженням інтерпретативних засад творчості музиканта-домриста.

Методи дослідження визначають шляхи розв'язання психологічних проблем в системі народно-інструментального виконавства, зокрема: *психологічно-діяльнісний* підхід сприяє осмисленню та подальшій екстраполяції загальних законів психології на діяльність музиканта-виконавця з метою їх специфізації; *інтерпретативний* підхід скеровує свідомість на виявлення специфіки «звучного образу» домри та виконавського стилю домристів харківської школи.

Структура роботи двочастинна. Перший розділ «Психологічні засади виконавської діяльності домриста як предмет дослідження» містить характеристику творчого процесу домриста у світлі психології особистості. Розглядаються детермінанти психологічного виміру творчості домриста (професійна ідентичність та звукообраз інструмента); особливості ансамблевого та оркестрового виконавства за участі домри. Пам'ять як компонент психології творчості домриста. Окрему увагу приділено психологічним механізмам інтерпретаційної діяльності домриста, якими є пам'ять та воля.

У другому розділі «Творчі принципи Б. Міхеєва та його учнів: “школа інтерпретації”» на прикладі творчої діяльності представників харківської домрової школи систематизовано принципи відбору і загальні положення методики редагування скрипкових творів для 4-х струнної домри. Надано аналіз перекладень творів для скрипки Й.С.Баха, Б. Дваріонаса. Простежено ментальні виконавські риси відомих домристів молодшої генерації як увиразнення

спадкоємності харківської «школи інтерпретації». Зокрема, розглянуто інтерпретаційні версії В. Матряшина. Надано творчу характеристику Н. Костенко, блискучому інтерпретатору, яка записала диск з повним зібранням творів Б. Міхеєва. Окремий пункт присвячений висвітленню новаційної діяльності знаного музиканта В. Соломіна, який модернізує традиційний «образ світу» домри.

У дисертації *вперше* в вітчизняному музикознавстві розглянуто творчий процес домриста-виконавця у світлі психології особистості. Завдяки цьому виявлено психолого-педагогічний комплекс як необхідне підґрунтя та критерій майстерності виконавця-домриста. Надано оцінку методиці домрового редагування Б. Міхеєва (на прикладі творів Й. С. Баха, Б. Дваріонаса). У дисертації репрезентовано творчі досягнення кращих домристів молодшої генерації (В. Матряшина, Н. Костенко), як свідчення спадкоємності харківської «школи інтерпретації» кінця ХХ–ХХІ ст. Представлено авторські композиції В. Матряшина та В. Соломіна як новітні зразки оригінальної та редакторської творчості для домри, що збагатили уявлення про звукового образу домри в суголоссі звучного універсуму. Аналіз засвідчив, що кращі домристи молодшої генерації кінця ХХ–ХХІ століть уособлюють своєю успішною діяльністю спадкоємність харківської школи (В. Комаренко – М. Лисенко – з одного боку; Б. О. Міхеєв та його учні – з іншого).

У висновках узагальнено **теоретичне і практичне значення отриманих результатів дослідження**. Виконавський процес розглянуто у світлі психології особистості, а психолого-педагогічний комплекс музиканта-домриста – як підґрунтя і критерій його майстерності. Різні напрями діяльності (зміст методики редагування Б. Міхеєва, авторські композиції В. Матряшина та В. Соломіна як зразки оригінальної творчості для домри в наш час, блискучі записи Н. Костенко творів для домри Б. Міхеєва) у дисертації схарактеризовано як «школу інтерпретації». Зміст цього метафоричного визначення досить точно репрезентує особистісно-орієнтований досвід глибинного зв'язку молодшої генерації з традиціями попередників через власну багатовекторну діяльність.

Спостерігаємо динаміку домрового мистецтва: закономірним є творче збереження академічних (класичних) форм музикування на домрі з вищою планкою зрілості і самозростання – *акме* (композиторського у В. Матряшина, виконавського – у Н. Костенко), з подальшим переосмисленням та розширенням звукового образу домри в композиціях В.Соломіна. Оригінальна творчість для домри слугує зразком перманентної та іманентної місії творчої самореалізації «*homo tembrus*» – носія «голосу» інструменту та суміщення історико-культурних кодів музичного інструменталізму. Ключовим доказом спадкоємності домрового мистецтва на сучасному етапі є домінування *музиканта універсального типу*, який саме через здатність до «багатоканальної» інтерпретації (виконавство – редагування – композиція – викладання – диригування – організація творчих колективів та проєктів), уособлює нову якість інтегративного мислення. «Генетичний код» цього явища було закладено завдяки історичній діяльності фундаторів харківської домрової школи В.Комаренка та М.Лисенка.

Домристи нової генерації харківської «школи інтерпретації» здатні до перманентної та іманентної інтенції творення «поліфонічного» звукообразу домри при константному збереженні усіх рівнів творчої реалізації музиканта-домриста (онто-сонологічного, перцептуального та емоційного). Отже, феномен музиканта-домриста – його сумарний портрет – є уособленням універсальної особистості віртуоза, артиста-інтерпретатора, творця музичних композицій для улюбленого інструменту, наразі є типовим для України ХХІ століття з її здобутками в сфері народно-інструментального мистецтва, отже, вмотивованим предметом вивчення домрового виконавства в якості когнітивної моделі.

Універсалізм домриста-віртуоза проявляється завдячуючи таким умовам та чинникам, як комплементарності та варіативності компонентів системної діяльності: *виконавської* (як інтерпретатор-транскриптор-співавтор твору) в мобільності співвідношення сольної, ансамблевої, оркестрової форм; *педагогічної* та *композиторської* (академічної та естрадно-джазової сфер). Все це засвідчує *атрибутивну для психологічного виміру домрового мистецтва*

рефлексивну лабільність, високий рівень психологічної адаптації музиканта до концептуально-образних та історико-стильових детермінант творчості.

Ключові слова: домрове мистецтво, психологія творчості, особистість музиканта-домриста, Борис Міхєєв, «школа інтерпретації».

ANNOTATION

Liermontova O.O. Creativity of a musician-domra-player: performing-psychological aspect (on the material of the activities of the Kharkiv school). –

Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 02 “Culture and Art” in the specialty 025 “Musical Art”. – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, Kharkiv, 2021; Public Higher Education Institution “Vasyl Stefanyk Prykarpathian National University”. – Ivano-Frankivsk, 2021.

The thesis is devoted to the complex substantiation of the personality of the musician-domra-player in the light of psychology of creativity on the material of unique experience of the Kharkiv school. Its founder Borys Mikheyev combined in himself a composer and an outstanding performer-domra-player, conductor and teacher, organizer of higher education and educator. Particular attention is paid to the activity of B. Mikheyev as an editor, which has not yet been considered as a special subject in the works devoted to the musician (thesis and monograph by N. Kostenko). It is about his method of editing violin works for 4-string domra, owing to which the "golden fund" of the repertoire for this instrument was formed.

In general, the thesis problems develop the direction of the modern domra science – a component of domestic musicology, the subject of which is the domra as a "sonorous image of the world", the composer's work for this instrument and performing interpretations (of original works or settings). The dominance of the musician-performer, who strives for creative universalism, is now clearly manifested in the domra art of Ukraine at the turn of the 20th-21st centuries. Demand for the theme and its practical significance are evidenced by both modern performing creativity of the Kharkiv domra school, where the process of transformation of sound-image thinking of

instrumentalists took place, and theoretical reflection in the system of art education (the development of psychology of a musician's personality, theories of interpretology).

Regarding the degree of study of this issue, in the works of scientists we can find a traditional approach to the study of psychology (Y. Buy, R. Suleimanov, Y. Tsagarelli, G. Tsypin), performance on the domra (N. Bashmakov, S. Bilousov, V. Ivko, N. Kostenko, L. Mandzyuk, O. Petryk) and composing creativity as *separate aspects of one process*. Meanwhile, the awareness of the musician-performer as a psychological problem of the theory and practice of domra art is not only a "mirror" of the composer's thinking. It performs the "protective" function of preserving tradition in the system "teacher – student", serves as a tool for mastering the profession according to all laws (mental, technological, and pedagogical). We should state that the domra is on the "periphery" of psychological knowledge about the specifics of the activities of its bearers (in contrast to the piano, saxophone, violin performance, to which the theses of musicians-scientists are devoted). Thus, *the relevance of the topic is stipulated by:*

- 1) the necessity to involve domra art in the psychological and interpretative discourse of coverage of the creative activities of prominent musicians of the Kharkiv school;

- 2) the urgent need to generalize the experience of B.O. Mikheyev as a musician of universal type, the baton of whom is fruitfully embodied at the highest level of professional life by the domra-players of the younger generation of the late 20th-21st centuries;

- 3) the demand in the practice of domra music making methods of editing violin works, proposed by Professor B.O. Mikheyev.

The object of the research is domra art as a component of the academic folk-instrumental school of music making in the cultural landscape of Ukraine and the globalized world of the 21st century.

The subject of the research is the creative work of a musician-domra-player through the prism of the psychology of performance (on the example of the activities of the Kharkiv school).

The purpose of the research is to provide a comprehensive analysis of the personality of the musician-domra-player in the light of the psychology of creativity on

the example of the universal experience of the activities of B.O. Mikheyev (the founder of the "school of interpretation") and his students.

The material of the research is the experience of the activities of the representatives of the Kharkiv domra school, B.O. Mikheyev as the leader of the new statehood (1991-2021) and his students (Valeriy Matryashyn, Nataliya Kostenko), as well as the creative work of Victor Solomin, a student of the legendary domra-player of 70's Fedir Korovay (1927-1989). The musical material consists of original works for the domra and the editions of the violin version of J. Bach's Concerto d-moll and B. Dvarionas's "Elegy" for the violin and piano. Some positions of the work are supported by video and audio recordings as the "sonorous text", which serves as a confirmation of the interpretative principles of the creative work of the musician-domra-player.

Research methods determine ways to solve psychological problems in the system of folk instrumental performance, in particular: the *psychological-activity* approach contributes to the understanding and further extrapolation of the general laws of psychology to the activities of the musician-performer in order to specify them; the *interpretative approach* directs the awareness to reveal the specifics of the "sonorous image" of the domra and the performing style of the domra-players of the Kharkiv school.

The structure of the work is a two-part one. The first section "Psychological principles of performing activities of the domra-player as the subject of the research" contains a description of the creative process of the domra-player in the light of psychology of the personality. The determinants of the psychological dimension of domra-player's creative work (professional identity and the sound image of the instrument), and the peculiarities of ensemble and orchestral performance with the participation of the domra have been considered. Memory as a component of the psychology of the domra-player creativity. Particular attention is paid to the psychological mechanisms of interpretative activity of the domra-player, which are memory and will.

In the second section "Creative principles of B. Mikheyev and his students: "school of interpretation"" on the example of creative activity of the Kharkiv domra

school we have systematized the principles of selection and general provisions of the method of editing violin works for 4-string domra. An analysis of the settings of works for the violin by J.S. Bach and B. Dvarionas is given. The mental performing features of famous domra-players of the younger generation as an expression of the continuity of the Kharkiv "school of interpretation" are traced. In particular, the interpretative versions of V. Matryashyn are considered. N. Kostenko, a brilliant interpreter who recorded a disk with a complete collection of B. Mikheyev's works, is given a creative description. A separate part is devoted to the coverage of the innovative activities of the famous musician V. Solomin, who modernizes the traditional "image of the world" of the domra.

In the thesis *for the first time* in domestic musicology the creative process of the domra-player-performer in the light of the psychology of the personality is considered. Owing to this, the psychological and pedagogical complex is revealed as a necessary basis and criterion of mastery of the performer-domra-player. An assessment of B. Mikheyev's method of domra editing is given (on the example of works by J.S. Bach and B. Dvorionas). The thesis presents the creative achievements of the best domra-players of the younger generation (V. Matryashyn, N. Kostenko), as evidence of the continuity of the Kharkiv "school of interpretation" of the late 20th-21st centuries. Author's compositions by V. Matryashyn and V. Solomin are presented as the newest examples of original and editorial creativity for the domra, which enriched the idea of the sound image of the domra in the harmony of the sonorous universe. The analysis has shown that by their successful activities the best domra-players of the young generation of the late 20th-21st centuries embody the continuity of the Kharkiv school (V. Komarenko – M. Lysenko – on the one hand; B.O. Mikheyev and his students – on the other).

The conclusions summarize the **theoretical and practical significance of the obtained results of the research**. The performing process is considered in the light of the psychology of the personality, and the psychological and pedagogical complex of the musician-domra-player – as the basis and criterion of his/her mastery. Different directions of activity (the content of B. Mikheyev's editing technique, the author's

compositions by V. Matryashyn and V. Solomin as samples of original creativity for the domra in our time, brilliant records of N. Kostenko of the works for the domra by B. Mikheyev) are characterized in the thesis as "school of interpretation". The content of this metaphorical definition quite accurately represents the personality-oriented experience of the deep connection of the younger generation with the traditions of predecessors through their own multi-vector activities. We observe the dynamics of domra art: it is natural to creatively preserve academic (classical) forms of domra music making with the highest level of maturity and self-growth – *acme* (the composing one of V. Matryashyn, and the performing one of N. Kostenko), with further rethinking and expansion of the sound image of the domra in the compositions by V. Solomin. The original creativity for the domra serves as a model of permanent and immanent mission of creative self-realization of "homo tembrus" – the bearer of the "voice" of the instrument and the combination of historical and cultural codes of musical instrumentalism. The key proof of the continuity of domra art at the present stage is the dominance of the *universal type of the musician*, who embodies a new quality of integrative thinking through the ability to "multichannel" interpretation (performance – editing – composition – teaching – conducting – organization of creative groups and projects). The "genetic code" of this phenomenon was laid down owing to the historical activity of the founders of the Kharkiv domra school V. Komarenko and M. Lysenko.

Domra-players of the new generation of the Kharkiv "school of interpretation" are capable of permanent and immanent intention to create a "polyphonic" sound image of the domra while constantly preserving all levels of creative realization of the domra-player musician (onto-sonological, perceptual and emotional). Thus, the phenomenon of the domra-player musician – his/her total portrait – is the personification of the universal personality of a virtuoso, artist-interpreter, creator of musical compositions for a favourite instrument, is now typical for Ukraine of the 21st century with its achievements in folk instrumental art, and, thus, its motivated subject of studying the domra performance as a cognitive model.

The universalism of the domra-player-virtuoso is manifested owing to such conditions and factors as complementarity and variability of the components of

systemic activity: the *performing one* (as an interpreter-transcriber-co-author of the work) in the mobility of the ratio of solo, ensemble, orchestral forms; the *pedagogical and compositional one* (academic and pop-jazz spheres). All this testifies to the *reflexive lability attributive to the psychological dimension of domra art, the high level of the musician's psychological adaptation to the conceptual-figurative and historical-stylistic determinants of creativity.*

Key words: domra art, psychology of creativity, personality of a musician-domra-player, Borys Mikheyev, "school of interpretation".

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у спеціалізованих фахових виданнях України:

1. Лермонтова Е. Темброво-артикуляционные особенности в домровом исполнительстве(на материале редакций-переложений скрипичной музыки). *Аспекти історичного музикознавства* : збірник статей. Вип. XI. Харків : ХНУМ імені І.П. Котляревського, 2018. С. 114-132.
2. Лермонтова О. О. Звукообраз домри в творчості В. Соломіна як репрезентант звукового образу сучасності. *Аспекти історичного музикознавства* : збірник статей. Вип. 21. Харків : ХНУМ імені І. П. Котляревського, 2020. С. 293-308.
3. Лермонтова О. О. Редакції скрипкових творів для чотириструнної домри як художня інтерпретація авторського тексту. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. Вип. 52 : Когнітивне музикознавство, Харків : 2019. С. 145-159.

Праці у наукових зарубіжних виданнях

1. Liermontova Y. Psychological markers of domra-player's creative personality in the context of modern sound-sphere. *European Journal of Arts : scientific journal*. Release No 3. Vienna : Premier Publishing, 2020. P. 90 – 95.

